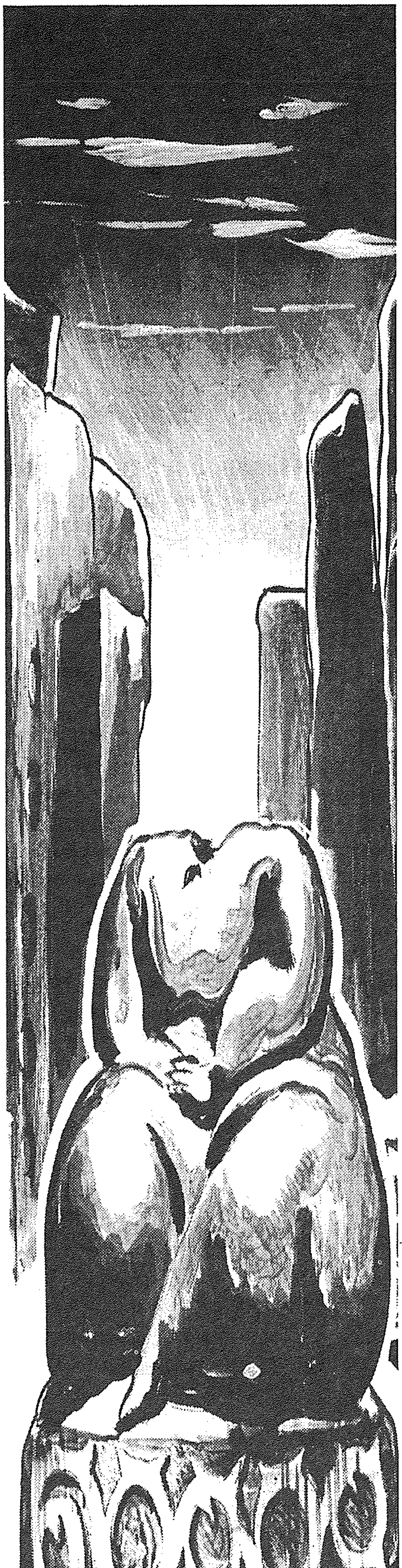

IR-RUMANI (2)

Il-Gżejjer Maltin taħt ir-Rumani

Wara li fil-ħarġa ta' Ġunju/Lulju tajna ħarsa ħafifa lejn l-istorja ta' Ruma, issa ser naraw kif din is-setgħa Rumana daħlet fil-kredu tal-ħajja Maltija. Kien fl-ewwel Gwerra Punika (il-ġlied bejn ir-Rumani u l-Kartaġiniżi) x'aktarx fis-sena 257 jew aktar probabli fis-sena 255 q.K. meta skond Nevju, il-flotta navali Rumana kienet sejra lura minn spedizzjoni militari fl-Afrika ta' Fuq qabdet u daħlet fuq il-gżejjer Maltin u ħarbtithom.

Ma huwiex ċar jekk dak inhar ir-Rumani ħadux il-gżejjer taħt il-ħakma tagħhom u wara reġgħu ntgħelbu mill-Kartaġiniżi. Iżda skond Livju, kien fit-tieni Gwerra Punika, fis-sena 218 q.K. li l-ġeneral Ruman Titus Sempronius Longus, wara li attakka u qered lis-sultan Hiero ta' Sirakuża bil-flotta rjali tiegħu b'kollox, kompla jmexxi spedizzjoni navali lejn in-nofs inhar ta' Sqallija biex jikkontrolla dawn in-naħat ċentrali tal-Mediterran. Wasal bil-flotta tiegħu fil-Gżejjer Maltin u l-kmandant Kartaġiniż, Hamilkar bin Ġisko, ċeda mill-ewwel l-armi u ta ruħu b'mirbuħ f'idejn ir-Rumani flimkien mal-elfejn suldat li kellu. Livju jkompli jgħidilna li l-ġeneral Sempronius wara ftit jiem salpa lura lejn Lilybaeum (Marsala fi Sqallija) u ħa miegħu l-priġunieri kollha fejn biegħhom b'ilsiera minbarra dawk li kienu ta' nisel nobbli.

Minn dak inhar il-Gżejjer Maltin saru kolonja oħra taħt il-kappa tal-ħakma Rumana u kellhom jibqgħu hekk għal aktar minn seba' mitt sena. Meta saret din il-bidla fit-tmexxija tal-Gżejjer tagħna, ma jidhirx li kollox kien ward u żahar, altru minn hekk. Kważi ebda ġens li waqa' taħt dik is-setgħa ma ġie meqjus mir-Rumani fl-istess livell tagħhom jew li ħallewlhom jew żidulhom xi jeddijiet li kellhom.

Ir-Rumani x'aktarx li nqdew bil-Maltin u l-portijiet kennija tal-gżejjer tagħna biex ikomplu jissieltu mal-Kartaġiniżi għad-dominanza tal-Baħar Mediterran peress li sa dak iż-żmien dan il-baħar kien għadu maħkum mill-ġens tal-Afrika ta' Fuq. Huma kienu jqisu l-Gżejjer Maltin bħala art mirbuħa. Mill-istorja nafu li Sqallija wara li rebħuha għabbewha b'ħafna taxxi, użawha bħala post ta' eżilju u mkien għall-ilsiera u l-ħabsin. X'aktarx li lill-Gżejjer Maltin messithom l-istess xorti. X'uħud jaħsbu li fl-ewwel żminijiet tal-ħakma Rumana iktar kien hawn ilsiera milli ċittadini ħielsa.

Bejn is-snin 135 u 132 q.K. kif ukoll 28 sena wara kienu qamu rewwixti kbar minħabba l-iskuntentizza kbira li kienet teżisti, ovvjament fost l-ilsiera, u dawn laqtu sewwa lill-Gżejjer Maltin, u għalhekk ma nistgħux nassumu li kien hawn xi ġenna ta' l-art fil-ħajja soċjali taħt it-tmexxija l-ġdida.

M. Tullius Cicero, oratur ta' fama Ruman, isemmi fatt li ġara x'aktarx fiż-żmien imqalleb tal-Gwerer Puniċi, meta ammiral tar-Re Massinissa tan-Numidja niżel Malta u ħarbat it-tempju antik u famuż ta' Ġuno (li llum nafu li kien f'Tas-Silġ, Marsaxlokk). Hu rnexxielu jisraq numru ta' njieb ta' kobor kbir tal-iljunfanti. Imma, l-istorja tkompli tgħidilna li hekk kif ir-Re Massinissa nduna li dawk l-oġġetti ġew misruqa minn post sagru mill-ewwel amar li jerġgħu jittieħdu fit-tempju u jinkiteb (b'kitba Punika) il-każ li kien ġara. Ċiċerun ikompli jgħidilna li l-injieb tal-iljunfanti aktar tard ġew misruqa minn Caius Verres, flimkien ma' numru konsiderevoli ta' trofej tal-avorju u teżori oħra tat-tempju.

Dan Caius Verres kien gvernatur ta' Sqallija, u kien magħruf għas-serq infami li kien iwettaq fil-provinċja li kienet fdata lilu fiż-żmien bejn is-snin 73 u 71 q.K. li dam jokkupa dik il-kariga. Hu kien jużа s-saħħa li kellu biex jisloħ lil ta' taħtu somom kbar ta' flus. Minn Malta seraq fost affarijiet oħra erba' mitt ġarra mimlija bil-għasel bnin ta' Malta, numru bla qies ta' xoqqa tal-għażel minsuġ minn idejn il-ħaddiema Maltin,

flus. Minn Malta seraq fost affarijiet oħra erba' mitt ġarra mimlija bil-għasel bnin ta' Malta, numru bla qies ta' xoqqa tal-għażel minsuġ minn idejn il-ħaddiema Maltin, ħamsin kuxin għas-sufani, numru kbir ta' kandilabri li kienu maħduma b'xogħol fin ħafna. Ċiċerun ikompli jikteb li dan Verres qabad ma' ċittadin Malti, ċertu Diodorus, li kien jgħix f'Lilybaeum fi Sqallija, u pprova jisraqlu xi tazzi tal-fidda, li kellhom valur kbir, u li kienu għand qarib tiegħu li kien jgħix f'Malta. Dan Diodorus telaq b'ilġri lejn Ruma biex ifittex l-għajnuna ta' nies influwenti u li setgħu iwaqqfu lil dan il-gvernatur milli jkompli jagħmillu ħsara akbar. Inkomplu naqraw li delegazzjoni magħmula minn rappreżentanti Sqallin kif ukoll Maltin marret Ruma biex tressaq il-kwistjoni kontra Verres quddiem is-Senat Ruman. Kien dan l-istess Ċiċerun li ħa l-każ f'idejh biex jixli lil Verres u għalkemm il-gvernatur ħajjien kellu jiddefendih lill- oratur ta' fama Q.Hortensius, ġie misjub ħati u kellu jaħrab fl-eżilju. Dan kollu seħħ fis-sena 70 q.K.

Imbagħad fl-ewwel seklu qabel Kristu Ovidju isemmi lil Malta bħala art fertili, filwaqt li xi kittieba oħra jitkellmu minn drappijiet tax-xoqqa sabiħ ħafna li kienu jaħdmu l-Maltin kif ukoll jiktbu dwar is-sengħa tal-bennejja Maltin u bil-mod li kienu jibnu u jsebbħu l-bini, bi gwarniċuni mnaqqxa b'reqqa liema bħala.

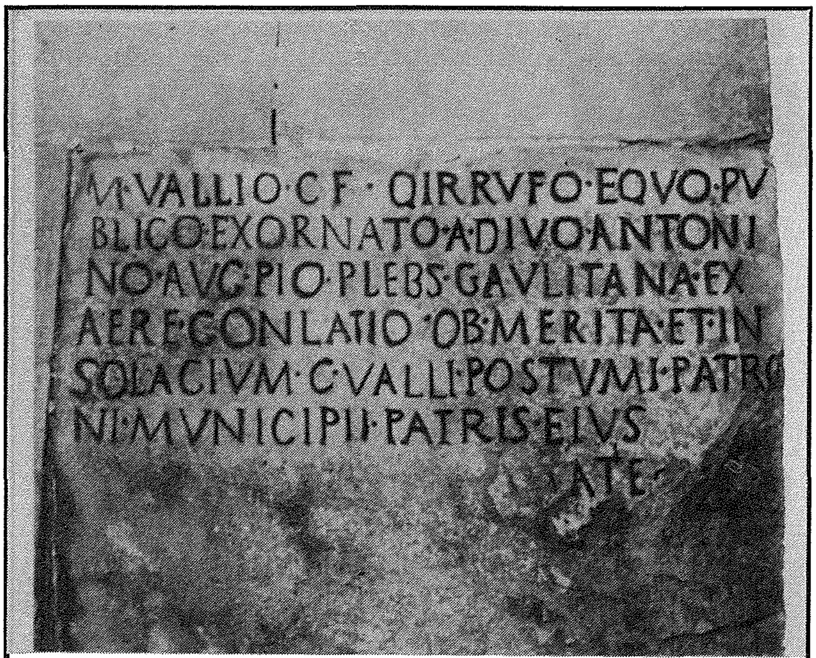

Kitba li turi 'l-Għawdex bħala Muniċipju Ruman

L-epigrafi bil-Latin taqra:	Maqluba għall-Malti tgħid:
M. VALLIO. CF. QVIR. RVFO. EQVO. PUBLICO. EXORNATO. A. DIVO. ANTONINO. AVG. PIO. PLEBS. GAVLITANA. EX AERE. CONLATIO. OB. MERITA. ET. IN. SOLACIVM. C. VALLI. POSTVMI. PATRONI. MVNICIPII. PATRIS. EIVS.	L-Għawdxin ħerqana li jqimu lil Marku Vallju, bin C. Vallju, patrun tal-Muniċipju li kien tgħolla minn Antoninu Piju minħabba egħmilu, għamlu ġabra biex jagħmlulu statwa, imnaqqxa taħt b'kitba, li jfakkar dan biex fl-istess waqt jogħġbu lil missieru.

Il-qagħda politika u t-tmexxija

Il-Gżejjer Maltin kienu jagħmlu parti mill-provinċja ta' Sqallija u anke nstabu evidenzi f'muniti tal-bronż li fuqhom hemm stampata l-kelma bil-Grieg *Melitaion* li tfisser "tal-poplu Malti" fuq naħa u fuq in-naħa l-oħra l-isem tal-gvernatur li kien jaħkem fuq Sqallija bejn is-snin 35 u 37 q.K.: Arruntanus Balbus.

L-evidenza li għandna minn għand Ċiċerun fil-każ kontra Verres, kif ukoll minn kitba oħra li kienet imnaqqxa fuq il-ġebel, juruna li fl-ewwel parti ta'l-ewwel seklu qabel Kristu Malta u allura anke Għawdex kellhom status ta' "Civitas Foederata" li tfisser "belt ħabiba" u għalhekk magħquda ma' Ruma, u n-nies tagħhom kienu trattati ta' socji u mhux aktar ta' poplu mirbuħ. Inżidu l-fatt tal-muniti kif diġa rajna aktar 'l fuq, dan ikompli jsostni li f'dan iż-żmien il-Gżejjer Maltin bdew igawdu minn sistema differenti ta' trattament minn kif kienu fl-ewwel sekli tal-ħakma Rumana. Hekk il-Maltin kellhom il-liġijiet lokali tagħhom, il-muniti tagħhom u anke setgħu jibgħatu ambaxxaturi f'Ruma meta kien jinħass il-bżonn.

Insibu wkoll evidenzi f'kitba mnaqqxa li turi li sew Malta (*Melite*) kif ukoll Għawdex (*Gaulos* jew *Gaudos* mnejn x'aktarx ġej l-isem ta' Għawdex) kellhom f'dan iż-żmien *status* ta' muniċipju li juri li sew Malta kif ukoll Għawdex kellhom gvernatur għalihom u hekk kienu indipendenti minn xulxin. Kienet għal din ir-raġuni allura li f'Għawdex instabu wkoll xi muniti bil-kelma Griega *Gauliton* li tfisser "tal-poplu ta' Għawdex".

Kitba oħra li nstabet ħdejn il-monasteru tal-Benedittini fl-Imdina, ssemmi li l-Prim Maġistrat tal-Muniċipju ta' Malta sebbaħ bl-irħam it-tempju dedikat lil Apollo... Il-kitba hija tat-tieni seklu wara Kristu.

Fid-daħla l-qadima taċ-Ċittadella fin-naħa ta'ġewwa fuq ix-xellug inti u dieħel, wieħed jilmaħ ġebla rettangulari tal-qawwi mdaqqsa, mdaħħla fil-mina li turi li l-Għawdxin għamlu din it-tifkira biex jonoraw lill-patruni tagħhom Postimus u t-tifel tiegħu Vallius... Dan jurina li Għawdex f'dan iż-żmien, 150 sena qabel Kristu, kien igawdi l-grad ta' muniċipju.

Mhux magħruf meta l-Gżejjer Maltin akkwistaw li *status* ta' Muniċipju, imma dan seta' seħħ fit-tieni nofs tal-ewwel seklu qabel Kristu, meta l-provinċja ta' Sqallija ġiet mogħtija ċittadinanza Rumana. Iżda hu żgur li kitba bil-Latin misjuba kemm f'Malta kif ukoll f'Għawdex tikkonferma li mat-tieni seklu wara Kristu, iż-żewġ gżejjer kellhom li *status* ta' muniċipju.